

חמשה תומשי תורה
שפה
ברורה

ספר בראשית

ביאור המקרא - ביאור משולב לתורה, עם מקורות וצינונים,
כותרות והקדמות
ביאור רש"י - ביאור משולב לפירוש רש"י, עם כותרות, מקורות וצינונים
ביאור ההפטרה - ביאור משולב להפטרות, עם כותרות והקדמות
ביאור אונקלוס - תרגום אונקלוס בלשון הקודש, תיבה מתחת לתיבה
נושאי הפרשה - רשימת נושאי הפרשה
תוכן הספר - טבלת תוכן הספר, מועד ומקום ההתרחשות
ופרשיות דומות בתנ"ך
תרי"ג מצוות - מניין המצוות בכל פרשה
ההוד וההדר - ציורים צבעוניים להמחשת הלימוד

יוצא לאור על ידי
ממלכת התורה 'עוז והדר'
מפעל תנ"ך המבואר
שנת תשע"ח לפ"ק

מהדורת גאלד בערוני

א בְּקִדְמִין בְּרָא יְיָ ית שְׁמַיָא
 בְּרֵאשׁוֹנָה בְּרָא ה', את השמים
 וַיֵּת אֶרְעָא:
 ואת הארץ.

א א בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים
 אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ:

ב' רבתי

רש"י

א. ואם זאת לפרשו כפשוטו כך פרשהו, **בראשית** בריאת שמים וארץ והארץ הימה מהו וזהו **ומשך** ויאמר **אלהים יהי אור**. ולא צא המקרא להורות קדר הבריאה לומר שאלו קדמו, שאם צא להורות כך, היה לו לכתוב 'בראשונה ברא את השמים' וגו', שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו, כמו **בְּרֵאשִׁית מִמְלַכְתּוֹ יְהוֹקֵם** (שם כו א), **רֵאשִׁית מִמְלַכְתּוֹ** (להגן י י), **רֵאשִׁית דְּגַנְךָ** (דברים יד ד). אף כאן אמה אומר **בראשית ברא אלהים** וגו' כמו **בראשית בְּרֹאֵהוּ**, ודומה לו **תְּפִלַּת דְּבָר ה' צְהוּשָׁע** (הושע א ב), כלומר, תחלת דבורו של הקדוש ברוך הוא **צְהוּשָׁע וַיֹּאמֶר ה' אֵל הוֹשָׁע וגו'**. ואם תאמר

א (א) **בראשית**. אמר רבי ינחק, לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהפסוק הַיְהִי לְכֶסֶם (שמות יב ז) שהיא מנחה ראשונה שננטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום פתח מִעֲשׂוֹי הַגִּיד לְעַמּוֹ לָמַת לָהֶם גַּתְלַת גְּזִימַת (ספרי ק"א ו), שאם יאמרו אומות העולם לישראל לטעים אתם שכנשמתם ארצות שצעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקדוש ברוך הוא היא, הוא בראה, ונתנה לאשר ישר צעיניו, צרנונו נתנה להם וצרנונו נטלה מהם ונתנה לנו (תנחומא ישן יא): **בראשית ברא**. אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו זכרונם לברכה (בר' א ב) **צשזיל התורה שנקראת רֵאשִׁית דְּרָפוֹ** (משלי ח

ביאור המקרא

פרשת בראשית

הכתוב מתאר את מעשי בריאת שמים וארץ ותולדותיהם בששת ימי בראשית, דבר יום ביומו, ושבייתת ה' ממלאכת הבריאה ביום השביעי*. לאחר מכן מוזכרת בריאת האדם, נטיעת גן עדן, הכנסת האדם לשם ויצירת האשה מצלעו. הנחש פיתה את האשה לאכול מעץ הדעת והיא נתנה ממנו גם לבעלה ולכן התקללו שלשתם והוצאו אדם ואשתו מגן עדן. הכתוב מספר על לידת קין והבל והריגת קין להבל וקללתו. לאחר מכן מפורטים צאצאי אדם הראשון ובניהם עד נח, ומספר על חטאי בני האדם שבעבורם אמר ה' למחותם מהארץ.

לברוא] אֱלֹהִים [במידת הדין] אֵת הַשָּׁמַיִם
 [-הרקיע'] וְאֵת הָאָרֶץ וכל תולדותיהם, היתה
 דמות הבריאה כדלהלן:

פרק א

הבריאה בתחילתה

(א) בְּרֵאשִׁית בְּרָא - בתחילת בראי' [-כשהתחיל

ויונתן. עוד הביא הרד"ק, שיש שמפרשים ש'בראשית' הוא במשמעות 'קודם', שלפני בריאת השמים והארץ היתה הארץ תוהו ובוהו. ג. רש"י. ד. רש"י (פסוק ו), אבע"ז. אך הרמב"ם (מור"ח"ב פ"ל) כתב, ששמים הם הגלגלים, ואינם הרקיע שזכר להלן (שם). וכן שנינו בתנחומא ישן (ס"א), שמים נבראו ביום ראשון, ואילו הרקיע רק ביום השני. ה. תולדות השמים הן חמה ולבנה וכוכבים ומזלות, ותולדות הארץ הן אילנות ודשאים וגן עדן (רש"י פסוק יד ע"פ ב"ר א יד).

א. יש ממעשי הבריאה שנכתבו בפירושו, ויש מהם שלא נפרשו בכתוב, או שנכתבו בדרך רמו. וכתבו הראשונים (רשב"ם וחזקוני פסוק כז), שלא נכתבה אלא הבריאה הנראית לעינינו, ולא דברים שאינם נראים לעינינו, כגון מלאכים וגיהנם ומעשה מרכבה. ראה במסכת אבות (פ"ה מ"ו) ובפסחים (ד.). שעשרה דברים או יותר נבראו בערב שבת בין השמשות, ובפסחים (שם) ששני דברים נבראו במוצאי שבת. ב. רש"י, רשב"ם, אבע"ז. אך הרס"ג ועוד ראשונים פירשו, שמשמעות 'בראשית' היא 'בראשונה', וכן הוא בתרגום אונקלוס

טעם פתיחת התורה במעשה בראשית

א (א) **בְּרָאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ.**
אָמַר רְבִי יִצְחָק, לֹא הָיָה צְרִיךְ לְהַתְחִיל
אֶת הַתּוֹרָה שעיקרה להורות ולהגיד לבני ישראל את
המצוות המוטלות עליהם, **אֵלָּא מִפְּרֹשֶׁת ה' הַחֲדָשׁ הַזֶּה**
לְכֶם (שמות יב ב) ששם נתפרשה מצות קידוש החודש
שֶׁהָיָא הַמִּצְוָה הַרְאֵשׁוֹנָה שֶׁנִּצְטַוּוּ בָּהּ כְּלָבִי יִשְׂרָאֵל, ואת
מעשה בראשית היה לו לכתוב בסוף התורה, או בספר
בפני עצמו. **וְמָה טַעַם פִּתַּח הַכְּתוּב בְּפֶרֶשֶׁת 'בְּרָאשִׁית**
בְּרָא אֱלֹהִים' וגו' העוסקת בסיפור בריאת העולם, **מִשּׁוּם**
הענין המרומז בכתוב (תהלים קיא ו) **פֶּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ,**
לְתֵת לָהֶם נִחְלָת גּוֹיִם - שסיפר הקב"ה לעמו ישראל את
כח מעשיו בבריאת העולם, בכדי להצדיק את זכותם על
ארץ ישראל שעד לכיבושה על ידי ישראל היתה נחלת
הגויים יושבי הארץ. **שָׁאֵם יֹאמְרוּ אַמּוֹת הָעוֹלָם לְיִשְׂרָאֵל,**
לְסִטִּים [-גזלנים] **אַתֶּם שֶׁכִּבְשַׁתֶּם אַרְצוֹת שְׁבַעָה גּוֹיִם**
[-עמים] שהם, **הַחַתִּי וְהַגְּרָגְשִׁי וְהַקְּמַרְי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי**
וְהַחִיטִי וְהַיְבוּסִי (דברים ז א) שישובו בארץ לפניכם וגזלתם
אותה מידם, ואף שכשחילק נח את הארץ לבניו נפלה
ארץ ישראל לחלק בנו שם שישאל יוצאים ממנו, אלא
שאחיו חם אבי נענן כבשה ממנו, מכל מקום כמה בני
היו לו לשם, ומדוע נטלתם את כולה, **הֵם** [-בני ישראל]
מְשִׁיבִים וְאוֹמְרִים לָהֶם - לאומות העולם, **כָּל הָאָרֶץ שָׁל**
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הַיָּא, שֶׁהָיָא הוּא בְּרָאָה כמסופר במעשה
בראשית שבתחילת התורה, **וְנִתְּנָה לְזֶה אֲשֶׁר יִשֶׁר בְּעֵינָיו**
לְתִיתָה, בְּרַצּוֹנָה [-וכשרצה] **נִתְּנָה לָהֶם** - לשבעת העמים,
וּבְרַצּוֹנָה [-וכשרצה] **נִטְּלָה מֵהֶם וְנִתְּנָה לָנוּ,** ונמצא שאינה
גזולה בידינו אלא מאדון הארץ קיבלונה (תנחומא ישן יא, ב"ר
כת"א א א). ומאחר שהרבה ממצוות התורה תלויות בישיבת
הארץ, מתחילה התורה בענין זה כדי להודיע שירות
ישראל את הארץ היא באמת וצדק.

ביאור הכתוב על פי מדרשו

בְּרָאשִׁית בְּרָא. אין המקרא הזה אומר אלא דרשני,
כלומר, מהטעם שיבואר להלן אין לפרש את
הכתוב כפשוטו שתחילה ברא ה' את השמים ואת הארץ,
אלא יש לדרשו **כְּמוֹ שֶׁדְּרָשׁוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוֹם לְבָרְכָה**
(ב"ר א א), שְׁבַא לִפְרֹשׁ אֶת טַעַם הַבְּרִיאָה, וּמִשְׁמַעוֹת הַבִּי"ת
שֶׁל 'בְּרָאשִׁית' הַיָּא 'בְּשִׁבְלִי', כלומר, **בְּשִׁבְלִי הַתּוֹרָה**
שֶׁנִּקְרָאת 'רְאשִׁית דְּרָכּוֹ' (משלי ח כב) [לפי שקדמה לבריאת
העולם] - 'בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ'. ועוד יש
לפרש, **בְּשִׁבְלִי יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרָאוּ 'רְאשִׁית תְּבוּאָתָה'** (ירמיה

ב א) [לפי שהם כמו התבואה החדשה לפני העומר שאסורה
באכילה, וכן האומות שמצרים לישראל יאשמו ותבוא
עליהם רעה?] - 'בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ'.

ביאור הכתוב על פי פשוטו

וְאִם בָּאתָ לְפָרְשׁוֹ כְּפִשְׁטוֹ, שמשמעות 'בראשית ברא'
מורה על תחילת הבריאה, **כִּךְ פְּרָשָׂהוּ: 'בְּרָאשִׁית'**
בְּרִיאַת שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְהָאָרֶץ [-כאשר] הָיְתָה תְּהוֹ
וְבָהוּ וְחֹשֶׁה, אז **וַיֹּאמֶר [-אמר] אֱלֹהִים יְהִי אוֹר** וַיְהִי
אוֹר, ושלושה פסוקים אלו הם המשך אחד.

אין הכונה לקדימת שמים וארץ

ובהכרח לא בא המקרא להורות את סדר הבריאה, ובא
לומר שתחילה 'ברא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת
הָאָרֶץ' ואלו קדמו להיברא לפני שאר הנבראים במעשה
בראשית, **שֶׁהָיָא אִם בָּא הַכְּתוּב לְהוֹדוֹת עַל כִּךְ שֶׁתְּחִילָה**
נִבְרְאוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ, הָיָה לוֹ לְכַתֵּב 'בְּרָאשׁוֹנָה בְּרָא אֶת
הַשָּׁמַיִם' וְגו' ולא 'בראשית'. לפי שאין לך תיבת
'**רְאשִׁית**' המופיע **בְּמַקְרָא שְׂאִינוּ דְּבּוּק וְנִסְמַךְ לְתִבְּה**
שְׁלֹאֲחֲרָיו, כלומר, ראשית הדבר שנשמך לו, **כְּמוֹ שְׁנֹאמַר**
(שם כז א) 'בְּרָאשִׁית מִמְּלַכַּת יְהוֹקִים', שפירושו בתחילת
מלכות יהויקים מלך יהודה. וכן נאמר בנמרוד (להלן י י)
'**רְאשִׁית מִמְּלַכְתּוֹ**', שפירושו תחילת מלכותו. וכן נאמר
(דברים יח ז) '**רְאשִׁית דְּגָנְךָ**', שפירושו תרומת דגן [שכן
תרומה נקראת 'ראשית']'. לפיכך אף כאן בהכרח סמוכה
תיבת 'בראשית' לתיבה שלאחריה, ומאחר שאי אפשר
לומר 'בראשית של ברא', בהכרח **אַתָּה אוֹמֵר** [-עליך
לומר] שתיבת 'ברא' אינה מתפרשת כניקודה בבנין פעל,
אלא כמקור הפועל, ו'**בְּרָאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים' וְגו'** הוא
כְּמוֹ 'בְּרָאשִׁית בְּרָא', כלומר, בתחילת בריאת ה' את
השמים ואת הארץ, כאשר הארץ היתה תוהו ובוהו וגו',
וכתוב זה נמשך אחר הכתובים שלאחריה, ובא להורות
שבריאת האור היתה בתחילת הבריאה, כמבואר לעיל.
יש במקרא דומה לו, שתיבה שנכתבה בניקוד של בנין
פעל מתפרשת במשמעות אחרת משום תיבת 'תחילה'
הנסמכת לה, ככתוב (הושע א ב) **תְּחִלַּת דְּבַר ה' בְּהוֹשַׁע,**
שאינן לפרשו ככתבו 'תחילת של דיבר', אלא בהכרח
הכונה לשם דבר של 'דיבור', **כְּלוּמַר, תְּחִלַּת דְּבִירוֹ שֶׁל**
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּהוֹשַׁע הַנְּבִיא הִיְתָה בְּנִבּוּאָה זוֹ שֶׁל
וַיֹּאמֶר ה' אֶל הוֹשַׁע' וְגו'.

וְאִם תֹּאמַר, שמכל מקום אפשר לפרש את הפסוק
כמשמעותו הפשוטה, שכוונתו לסדר הבריאה,

אבותיכם הסיבותיה לבני ארפכשד. עוד פירש הרא"ם. שמדרשים
תלוקים הם, ומדרש זה סובר שנפלה הארץ בחלקו של חם. ז. גור
אריה. וראה עוד בלבוש בטעם נוסף. ח. רא"ם. ט. רש"י (שם).
י. רש"י (שם). יא. רא"ם. יב. והוא"ו של 'ויאמר' אינה וא"ו החיבור
אלא וא"ו החיפוך מעתיד לעבר (רא"ם).

א. שכן 'תורה' היא מלשון הוראה (רא"ם ע"פ הרד"ק בספר השרשים שורש
יה). ב. חוקני. ג. נחלת יעקב. ד. רע"ב, דבק טוב. ה. רש"י
(להלן יב ו). ו. רא"ם. וכן כתב רש"י (מ"ב א טו): מדרש אגדה שמעתינו
משמו של רבי מנחם, 'עוד הורש אביא לך' - ראויים היו בני עילם
לירש את ארץ ישראל, שהוא היה בכור לבני שם, ובשביל אהבת

ב וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְהוֹ וְבָהּ וְחֹשֶׁךְ
 עַל-פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים
 מְרַחֶפֶת עַל-פְּנֵי הַמַּיִם: ג וַיֹּאמֶר
 אֱלֹהִים יְהִי-אֹר וַיְהִי-אֹר:

ב וְאֶרְעָא הַת צְדִיא וְרִיקְנִיא
 וְהָאָרֶץ הִיְתָה שׁוּמְמָה וְרִיקְנִית
 וְחֹשֶׁךְ פְּרִישׁ עַל אִפִּי
 וְרוּחַשׁ פְּרוּשׁ עַל פְּנֵי
 תְהוֹמָא וְרוּחָא מִן קְדָם יְיָ
 תְהוֹם, וְרוּחַ מַלְפְּנֵי הַ'
 מְנַשְׁבַּת עַל פְּנֵי הַמַּיִם: ג וַאֲמַר
 מְנַשְׁבַּת עַל פְּנֵי הַמַּיִם, וְאִמַּר
 יְיָ יְהִי נְהוּרָא וַיְהִי נְהוּרָא:
 ה' יְהִי אֹר, וְהָיָה אֹר, אֹר.

רש"י

המקרא נסדר המוקדמים והמאוחרים כלום:
 ברא אלהים. ולא נאמר צרף ה', שצנתחלה
 עלה במחשבה לצרפתו צמדת הדין, ראה שאין
 העולם מתקיים, הקדים מדת רחמים ושתפה
 למדת הדין, היינו דכתיב (להלן ד 7) צִיּוֹם עֲשׂוֹת
 ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם (ראה צ"ר יב טו): (3) תְהוֹ
 וּבְהוֹ. מהו לשון תמה ושמומן, שאדם תוהה
 ומשתומם על זהו שצנה: תְהוֹ. אֶשְׁטוּרְדִישׁוּן
 בלע"ז: בְהוֹ. לשון ריקות וְקָדוֹ: עַל פְּנֵי
 תְהוֹם. על פני המים שעל הארץ: וְרוּחַ
 אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת. כסא הכבוד עומד באויר
 ומרחף על פני המים צרוח פיו של הקדוש צרוך
 הוא וצמאמרו, כיונה המרחפת על הקן.
 אֶקוּבְצִיטִי"ר בלע"ז:

להורות צא שאלו תחלה נצראו ופירושו בראשית
 הכל צרף אלו, ויש לך מקראות שמקצרים לשונם
 וממעטים תיבה אחת, כמו פִּי לֹא סָגַר דְלִמְתִּי
 בְּטוֹנִי (איוב ג י), ולא פירש מי הסוגר, וכמו יִשָּׁא
 אֶת חֵיל דְּמַשְׁק (ישעיה ס ד), ולא פירש מי ישאנו,
 וכמו אִם יִתְרוֹשׁ צְבָקָרִים (עמוס ו י), ולא פירש
 אם יחרוש אדם צבקרים, וכמו מְגִיד מְרַחֶפֶת
 אֶתְרִית (ישעיה מו י), ולא פירש מגיד מראשית דבר
 אחרית דבר. אם כן תמה על עמך שהרי המים
 קדמו, שהרי כתיב (פסוק 3) וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת
 עַל פְּנֵי הַמַּיִם ועדיין לא גילה המקרא (בסידור
 הקודמים והמאוחרים כלום) צריאת המים מתי
 היתה, הא למדת שקדמו המים לארץ. ועוד
 שהשמים מאש ומים נצראו. על כרחך לא לימד

ביאור המקרא

ובמאמרו:

בריאת האור והבדלתו מהחושך

(ג) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים בְּיוֹם הָרֵאשׁוֹן בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ
 ורצונו^א, יְהִי אֹר כדי לתקן את הארץ
 מהחושך שהיתה שרויה בו^ב, ומיד^ג התקיים
 מאמרו וַיְהִי אֹר - ונבראו המאורות, אמנם לא
 נתלו עדיין ברקיע השמים אלא רק ביום הרביעי
 של הבריאה, כאמור להלן (פסוק יד)^ד:

(ב) וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְהוֹ וְבָהּ - ריקה ושוממה,
 וְחֹשֶׁךְ הָיָה עַל פְּנֵי תְהוֹם - והאש
 היסודית שהיא חשוכה היתה על פני המים
 שעל הארץ^א, וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי
 הַמַּיִם - כסא הכבוד שנברא קודם בריאת
 העולם היה עומד באויר, ומרחף על פני המים
 ואינו נוגע בהם^ב, ונקרא 'רוח אלהים' משום
 שעומד ברוח פי ושל הקדוש ברוך הוא

י. רש"י על פי תרגום אונקלוס. והוסיף ש'תוהו' הוא מלשון
 תמיהה והשתוממות, שהאדם משתומם על הריקנות שיש ב'בוהו'.
 והרס"ג פירש, ש'תוהו' הוא מלשון תהום המלאה מים המזכרת
 בסמוך, ו'בוהו' על שם שהיתה הארץ מוצפת מים כים. וראה
 עוד בגמרא (חגיגה יב:) וברמב"ן (פסוק א) וברלב"ג בבבאוריים
 נוספים. ז. רמב"ן (פסוק א), וכעין זה בזהר (ח"א טז): חשך
 רזא דאשא תקיפא. ואין זה החושך הנזכר להלן (פסוק ד)
 שמשמש בלילה. ח. רש"י. והרד"ק פירש, ש'תהום' היא מקום
 ריבוי המים ועומקם. ט. ברייתא (חגיגה טו.). י. רא"ם על פי
 רש"י. והאבע"ז פירש, ש'רוח אלהים' היא רוח שנשלחה מהקב"ה
 לנשוב על המים כדי לייבשם. וראה עוד ברד"ק וברמב"ן ובבכור
 שור בבבאוריים נוספים. יא. רס"ג, רמב"ן. יב. רשב"ם, רא"ם.
 יג. תרגום יונתן. יד. כן היא שיטת חכמים בברייתא (חגיגה יב.),
 אך לדעת רבי אליעזר שם, אור זה אינו אור המאורות, אלא
 הוא אור שאדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו, ולאחר מכן
 נגנו.

י. רש"י על פי תרגום אונקלוס. והוסיף ש'תוהו' הוא מלשון
 תמיהה והשתוממות, שהאדם משתומם על הריקנות שיש ב'בוהו'.
 והרס"ג פירש, ש'תוהו' הוא מלשון תהום המלאה מים המזכרת
 בסמוך, ו'בוהו' על שם שהיתה הארץ מוצפת מים כים. וראה
 עוד בגמרא (חגיגה יב:) וברמב"ן (פסוק א) וברלב"ג בבבאוריים
 נוספים. ז. רמב"ן (פסוק א), וכעין זה בזהר (ח"א טז): חשך
 רזא דאשא תקיפא. ואין זה החושך הנזכר להלן (פסוק ד)
 שמשמש בלילה. ח. רש"י. והרד"ק פירש, ש'תהום' היא מקום
 ריבוי המים ועומקם. ט. ברייתא (חגיגה טו.). י. רא"ם על פי
 רש"י. והאבע"ז פירש, ש'רוח אלהים' היא רוח שנשלחה מהקב"ה
 לנשוב על המים כדי לייבשם. וראה עוד ברד"ק וברמב"ן ובבכור
 שור בבבאוריים נוספים. יא. רס"ג, רמב"ן. יב. רשב"ם, רא"ם.
 יג. תרגום יונתן. יד. כן היא שיטת חכמים בברייתא (חגיגה יב.),
 אך לדעת רבי אליעזר שם, אור זה אינו אור המאורות, אלא
 הוא אור שאדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו, ולאחר מכן
 נגנו.

תחילת הבריאה במידת הדין

בְּרָא אֱלֹהִים. ולא נאמר בבריאת העולם 'בְּרָא ה' שהוא שם המורה על הנהגת העולם במידת הרחמים, אלא רק שם 'אלהים' שמורה על הנהגת העולם במידת הדין, להגיד ש**בְּתַחֲלָה עָלָה בְּמַחְשְׁבָהּ לְבְרָאתוֹ** [-את העולם] **בְּמִדַּת הַדִּין** - שיהיה כל חוטא נענש מיד על חטאיו. אך **רָאָה** הקב"ה **שְׂאִין הָעוֹלָם מְתַקֵּים** במידה זו, שהרי יִכְלֶה בגלל עוונות הנבראים, ועל כן **הַקָּדִים מִדַּת רַחֲמִים וְשִׁתְּפָה לְמִדַּת הַדִּין**, שיהיה הדין נעשה תמיד בדרך הרחמים, ואף שהוא מעניש את החוטאים ואינו מוותר להם, מכל מקום הוא מאריך אפו, ואינו מענישם תיכף ומיד אלא ממתין ונפרע מהם מעט מעט^{טז}. **והִינֵנו דְּכַתִּיב** להלן (ב ז), **'בַּיּוֹם עָשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם'**, שהזכיר את שני השמות יחד משום שלבסוף שיתף את מידת ה' שהיא רחמים למידת 'אלהים' שהיא רחמים (ראה בר"ב טז).

משמעות תוהו ובוהו

(ב) **תְּהוֹ וְבוֹהוּ.** 'תְּהוֹ' לשון **תְּמָה וְשִׁמְמוֹן** - תמיהה והשתוממות, כלומר ארץ שוממה ביותר הקרויה כן על שם **שְׂאָדָם תוֹהָה וּמִשְׁתוֹמָם עַל ה'בְּהוֹ'** [-הריקנות] **שָׁבָה**.

תְּהוֹ. אֲשֶׁטְוֶרְדִישׁוֹן בְּלַע"ז - השתוממות וטירוף דעת^{טז}. **בְּהוּ. לְשׁוֹן רִיקוֹת** [-ריקנות] **וְצָדוּ** - ושוממה. ומשמעות 'תוהו ו'בוהו' אחת, וכפל הכתוב את הענין להורות על רוב השממה והריקנות^{טז}.

וְחוֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם. עַל פְּנֵי הַמַּיִם שֶׁעַל הָאָרֶץ, שעד שנברא האור היה חושך שורר שם. ואין לפרש שהכוונה לתהום העמוקה שמתחת לארץ, שהרי החושך שורר שם גם לאחר בריאת האור^{טז}.

ריחוף כסא הכבוד

וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם. אין הכתוב מתפרש כפשוטו, שכן ברוח אין נופל לשון ריחוף, כי אם לשון נשיבה^{כא}. אלא 'רוח אֱלֹהִים' הוא **כְּסֵא הַכְּבוֹד** שהיה **עוֹמֵד בְּאֵוִיר וּמְרַחֵף עַל פְּנֵי הַמַּיִם**, נוגע ואינו נוגע בהם. והכתוב מכנהו 'רוח אלהים' לפי שעמידתו היא **בְּרוּחַ פִּי שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּחַ הוּא וּבְמֵאֲמָרוֹ**. וענין ריחוף הוא **כִּינּוּן הַמְּרַחֶפֶת עַל הַקּוֹן**, שעומדת מעליו אך אין גופה נשען ומכביד עליו, אלא היא נוגעת ואינה נוגעת בו, **אֶקְוִיטִי"ר בְּלַע"ז** [-לכסות] - כיסוי מלמעלה.

ולְהוֹרוֹת בָּא שְׂאֵלוֹ [-שמים וארץ] תְּחִלָּה לכל הברואים **נִבְרָאוּ**, ומקרא קצר הוא ויש להוסיף לו תיבת 'הכל'. וכן **פְּרוֹשׁוֹ, בְּרֵאשִׁית הַכֹּל בְּרֵא' ה'** את אֱלֹהִים, ותיבת 'בראשית' נסמכת לתיבת 'הכל' החסרה. ואין לתמוה איך יתכן שתחסר תיבה אחת מהכתוב, שכן **יֵשׁ לָךְ** הרבה **מְקַרְאוֹת** כאלו **שֶׁמְקַצְרִים** את **לְשׁוֹנָם וּמְמַעְטִים תְּבָה אַחַת**, במקום שמוכן מאליו שהכתוב מכין אליה^{יג}, **כְּמוֹ** שנאמר (איוב ג י) **'כִּי לֹא סָגַר דְּלִתִּי בְטִנְי'** [שכאשר באו על איוב יסורים קלל את יום היולדו, על אשר באותו יום לא סגר זה שביכלתו לסגור את דלתי הבטן שממנו נולד, כדי שלא יוולד] **וְלֹא פָּרַשׁ מִי הַסּוּגָר. וְכְמוֹ יִשָּׂא אֶת חֵיל דְּמִשְׁק'** (ישעיה ח ז) [שבעת נפילת דמשק לפני אשור, ישא הנושא את כל נכסי דמשק אל מלך אשור]. **וְלֹא פָּרַשׁ מִי יִשְׂאָנֹה. וְכְמוֹ אִם יַחְרוֹשׁ בְּבַקְרִים** (עמוס ו יב) [האם יוכל אדם לשנות גדרי עולם ולחרוש עם בְּקָר בסלע הקשה], **וְלֹא פָּרַשׁ אִם יַחְרוֹשׁ אָדָם בְּבַקְרִים**, וחסר תיבת 'אדם'. **וְכְמוֹ מְגִיד מְרֵאשִׁית אַחֲרִית'** (ישעיה מו י) [כבר מראשית הדבר מגיד הקב"ה מה שיהיה באחריתו]. **וְלֹא פָּרַשׁ מְגִיד מְרֵאשִׁית דְּבַר אַחֲרִית דְּבַר**, וחסר תיבת 'דבר'. ואם כן אף כאן לכאורה יש לפרש שהוא מקרא קצר, וכאלו נאמר 'בראשית הכל ברא ה' את השמים ואת הארץ'. אולם **אִם** תפרש פן, **תְּמָה עַל עֲצֻמָּךְ** - יש לך להקשות, הרי לא יתכן ששמים וארץ נבראו 'בראשית הכל' והיו הנבראים הראשונים, **שֶׁהָרִי הַמַּיִם קָדְמוֹ** להם בבריאה. **שֶׁהָרִי כְּתִיב** להלן (פסוק ב) **'וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם'**, ואין יזכיר הכתוב את מציאות המים **וְעֵדֵן** לא גִּלָּה הַמְּקַרָּא (בַּסְּדוּר הַקּוֹדְמִים וְהַמְּאַחֲרִים כְּלוּמִם) על בְּרִיאַת הַמַּיִם מִתֵּי הַיָּתֵה, ואף לא הזכיר את עצם בריאתם^{טז}, ובמה נשתנו משאר הנבראים שפירש הכתוב את בריאתם. **הָא** [-אלא] מזה **לְמַדְתָּ, שֶׁקָּדְמוֹ הַמַּיִם** בבריאתם לבריאת הָאָרֶץ, ולא הזכיר הכתוב את זמן הבריאה אלא רק באלו שנבראו מבריאת שמים וארץ ואילך, ולא במה שנברא קודם לכן^{טז}. **וְעוֹד** מוכח שבריאת המים קדמה לבריאת השמים והארץ, שֶׁהָרִי הַשָּׁמַיִם עצמם **מֵאֵשׁ וּמִיָּם נִבְרָאוּ** כפי שיתבאר להלן (פסוק ח), ואם כן איך יתכן שנבראו קודם המים. ומאחר שלא יתכן שנבראו השמים והארץ ראשונים, **עַל פְּרָחֶךָ לֹא לְמַד הַמְּקַרָּא** הזה **בַּסְּדוּר הַמְּקַדְמִים וְהַמְּאַחֲרִים כְּלוּמִם**, ולספר מי קדם למי בבריאה, אלא הוא והכתוב שלאחריו נמשכים אחר ענין בריאת האור האמור להלן (פסוק א).

יג. גור אריה, דברי דוד. יד. בנוסחאות המדויקות נשטנו תיבות אלו. טז. רא"ם. טז. רא"ם. יז. אוה"ה. יח. רש"י (עובדיה א טז). יט. גור אריה. כ. גור אריה. כא. ככתוב (תהלים קמז יח) 'שב רוחו' (גור אריה). וראה עוד בדבריו בטעם נוסף. כב. רא"ם.

ד וִירָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב
 וַיִּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין
 הַחֹשֶׁךְ: ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר
 יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהִי־
 עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד: פ
 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ
 בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מִבְּדִיל בֵּין
 מַיִם לַמַּיִם:

ד וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב
 וַיִּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין
 הַחֹשֶׁךְ: ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר
 יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהִי־
 עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד: פ
 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ
 בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מִבְּדִיל בֵּין
 מַיִם לַמַּיִם:

רש"י

(ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף צוה אנו לריכין לדברי אגדה. ראהו שאינו כדאי להשתמש צו רשעים והבדילו ללדיקים לעמיד לצא (תגינה יב. צ"ר יא ט). ולפי פשוטו

כך פרשהו, ראהו כי טוב ואין נאה לו ולמשך שיהיו משתמשים צערצוציא, וקצב לזה תחמומו ציוס ולזה תחמומו צלילה (ראה צ"ר ג ו): (ה) יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב

ביאור המקרא

הקרויה 'בוקר' לפי שלאורה יכול הרואה לבקר ולהבחין בין הצורות לאורו, ובאותו יום שימש בו האור במקום שהיה, וכאשר עברו שניהם נשלם היום האחד - היממה - הראשונה לבריאת העולם:

(ד) וִירָא [-וראה] אֱלֹהִים במחשבתו ובחכמתו אֶת הָאֹר כִּי טוֹב הוא, וטובתו מרובה יותר מטובת החושך, ועל כן אין ראוי שישמש יחד עם החושך בערבוביא, לפיכך, וַיִּבְדֵּל [-הבדיל] אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ, וביום הרביעי לבריאה בשעת תליית המאורות קבע תחום לכל אחד מהם, שהאור ישמש ביום והחושך ישמש בלילה: (ה) וַיִּקְרָא [-וקרא] אֱלֹהִים לְאֹר - לזמן של האור, בשם יוֹם, וְלַחֹשֶׁךְ - ולזמן של החושך קָרָא בשם לַיְלָה. וַיְהִי עֶרֶב - תחילת הלילה שקרויה 'ערב', משום שמחמת חשכתה כל הצורות מעורבות בעיני הרואה, ואינו יכול להבחין ולחלק ביניהם, ואחר כך וַיְהִי בֹקֶר, - תחילת היום

חיזוק הרקיע והבדלת מים עליונים מתחתונים (ו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ביום השני על השמים שכבר נבראו ביום הראשון ועדיין היו לחים, יְהִי רָקִיעַ - דבר מרוקע ומתוח ופרוש לאורך ורוחב כל רוחות השמים, בְּתוֹךְ [-באמצעים] הַמַּיִם המקיפים את הארץ, ויתחזק ויקרוש, וַיְהִי הַרְקִיעַ מִבְּדִיל בֵּין הַמַּיִם העליונים התלויים באויר מעליו לַמַּיִם התחתונים שעל הארץ:

(שיטה אחרת) ובעל המאור (ר"ה כ: ד"ה כ) פירשו, שכאשר 'יהי ערב' במקום אחד, באותה שעה 'יהי בוקר' במקום אחר, שכן כששוקעת החמה במקום אחד היא זורחת במקום שכנגדו. כג. אבע"ז, רד"ק. כד. שהרי עדיין לא נתלו המאורות עד היום הרביעי (בכור שור). כה. רד"ק. כו. רש"י, אך ראה לעיל (פסוק א) בשיטת הרמב"ם. כז. רשב"ם, אבע"ז, רמב"ן. כח. שהמרחק בין המים התחתונים לרקיע שווה למרחק שבינו למים העליונים (רש"י ע"ב ב"ר ד ג). כט. רש"י, וכן הוא בירושלמי (ברכות פ"א ה"א). ל. רש"י על פי מדרש (ב"ר ד ג).

טו. אבע"ז וחזקוני, וכעין זה ברס"ג. טז. רד"ק. יז. רד"ק. יח. חזקוני. אך ראה ברשב"ם (פסוק יד) שכבר עתה התחילה הבדלה זו. יט. רש"י על פי פשוטו. ולשיטת רבי אליעזר בבבביתא שהובאה לעיל, הכוונה היא לאור הגנוז שנברא ביום הראשון, שהבדילו ה' לצדיקים לעתיד לבוא. וראה עוד באבע"ז ורד"ק ורמב"ן בבאוריים נוספים. כ. רס"ג רשב"ם, ועוד ראשונים. אך בגמרא (פסחים ב. וברש"י שם ד"ה ופקדיה) מבואר, שקריאה זו אינה במובן קריאת שם, אלא שקרא ה' לאור וציוהו לשמש ביום, וקרא לחושך וציוהו לשמש בלילה. כא. אבע"ז, רד"ק. כב. רשב"ם. והאבע"ז